

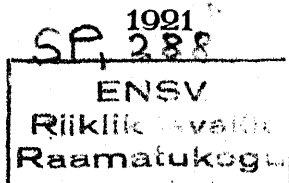
EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTHAL, J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. W. Weski**

VIIESTEISTKÜMNES AASTAKÄIK

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1921

XV AASTAKÄIK

№ 8

Lembitu välispolitika¹⁾.

Sissejuhatuseks.

Asudes keskaja Eesti olude valgustamisele, tuleb olla kriitiline allikate kui ka ajalooliste andmete suhtes. Teiselt poolt peab uurija, leides kindla fakti, talitama paleontoloogi taoliselt, kes uuesti loob ühe või paari kindlakujulise luulüli järele kogu kadunud muinaslooma.

Minu Lembitu studiumide otstarbeks on rekonstrueerida keskaja eestlase resp. Lembitu psühholoogilist kuju, käsitades ajaloolisi sündmusi, tegusid. Sellepärast ei ole siin rõhutatud niivõrd puhasajaloolist külge kui üldist aja ilmet. Ei ole jälitud kõiki sündmusi algallikate järele, kuigi ajalooliste algallikate uus kriitiline läbiuurimine meie küsimusele väga tarvilik oleks — Lembitu aegse Eesti elu õigeks kujutamiseks.

Kui ettevaatlik peab olema teisest, kaudsest allikast ammutades, näitab „ajaloolaste“ valgustusel sündmus 1187²⁾ aastal Sigtuna all. Prof. Kruse on tähelepanndavas suures töös „Die Urgeschichte des estnischen Volkes“ (Moskau 1846) selgeks teinud ja lausa välja ütelnud algallikate uurimiste põhjal, et Sigtuna hävitanud eestlased, kellele abiks olund karjalased ja venelased (lk. 562). Aga siiski kinnitab Riesenkampf oma a. 1854 Tartus ülikooli juures ilmunud väitekirjas „Der Deutsche Hof zu Nowgorod“: venelased olevat Sigtuna hävitanud; eestlastest ei lausu ta sõnagi! Kuidas olekski aastal 1854 Tartu ülikoolis keegi

1) Kõnena ette kantud E. Kirj. Seltsi koosolekul Tallinnas, 22.V.21.

2) Sigtuna hävitamise aastaarvu üle vaieldes Daani ajaloolaste (Loccenius'e) arvamise vastu, kes a. 1188 õigeks peab, arvab prof. Kruse (lk. 562) 1187 õigemaks. Lindequist kirjutab nähtavasti Rootsi allikate järele 1187. Saksa ajaloolased Schlözer ja Rutenberg (Gesch. d. Balt. Prov. 1859) peavad 1188 õigemaks. Seraphim (Livl. Gesch. 1897) jätab küsimuse lahtiseks. Mina pean käesolevate andmete põhjal õigemaks 1188. a.

julenud tõendada, et eestlased Rootsi vana pealinna Sigtuna tuhaks põletanud. Prof. Kruse teos ilmus Moskväs, seal võis ta 1846. aastal vabalt kõnelda Eesti vägiteost, nagu ka muidu Kruse keskaja eestlaste hindamisel haruldast erapooletust ilmutab¹⁾).

Huvitav on ka, kuidas meie-aegne Soome ajaloo-teadus Sigtuna sündmust kirjeldab. Dr. K. O. Lindequist kirjutab 1903. a. ilmunud üldises ajaloos (eestikeelses tõlkes lk. 475): „Karjalased purjetasid Mälari kaudu pealinna Upsala lähedusse: Sigtuna, vana Rootsi pealinn, põletati maha.“ Mitte üht sõna ei kõnele ta eestlastest, ei ka venelastest. Ja ometi on algallikad temal needsamad, mis teistelgi!

Siin ei ole ajaloolased mitte üksi sihilikud, vaid otse eksitavad ja tõe väärarjad.

Nii on lugu paljude teistegi andmetega: nad on ajaloolastel sihilikult moonutatud — ja nõuavad käsitlusel teravat arvustust ja algallikate najal järeleproovimist.

Õnneks on meil käepärast algkirjas tähelepandav väärtusline algallikas Lembitu ajast: Läti Hendriku Kroonika, ning tema toeks Alnpeke Riimitud Kroonika.

Kuid ka Läti Hendrik on sihilik ja erapoolik: ta on 13. aastasaja Saksa okupatsiooni kirjeldaja. Ta on lausa saksameelne ja eestivaenuline: kõik hea tuli sakslastelt ning ristiusult ja kõik paha „paganatelt“ eestlastelt. Ikka peab sündmust Läti Hendriku ja Alnpeke järele arendades meeles pidama, et nad on Saksa okupatsiooni ajaloolased.

Me saaksime hoopis eksliku, koguni vale kujutelma oma maa rahvast ja sündmustest 1918. a. Saksa okupatsiooni ajast, kui me selle aja Eesti ajalugu 1918. aastast peaksime kirjutama okupatsiooniaegsest Eestist Saksa sellekordsete teadete ja Saksa ajakirjanduse põhjal: nii Eesti sisemised kui ka välissuhted moonutati seal osalt meelega kuni valeni.

Käesolev kirjeldus Lembitu välispolitikast on seda raskem, et ta peaküsimustes täiesti lahku läheb nii senisest Eesti kui ka Balti ajaloolaste vaateviisist. Seda enam tuli olla ettevaatlik ja kriitiliselt kaaluv kogu sündmustiku kui ka üksikute andmete suhtes.

Et tõe le ligidale jääda, olen katsunud lähtekohaks võtta kindlad faktid ja nendest kindlatest andmetest püüdnud arendada sündmuste käiku, kaaludes ajaloolaste seletusi.

1) Cürd v. Schlözer, kelle tähtis teos „Livland“ 1850 Berliinis ilmus, kirjutab, et Sigtuna hävitanud eestlased ja karjalased.

I. Lembitu lepingud ja liidud.

Lätlaste ja liivlaste maa on sakslastel 1184 kuni 1206 kestnud võitlusel ära võidetud.

Otsitakse tüli eestlastega. Me loeme Läti Hendrikust (11,7): „Selsamal ajal (1208. a. alul) läkitatakse preester Alobrand (piiskopkonna ilmlik asjaajaja, advocatus) mõne teisega Ugauniasse tagasi nõudma kaupmeeste varasid, mis nendelt enne Riia asutamist olid ära võetud — teel Väina jõelt Pihkva veoriistal; ja ugalased olid neilt riisunud liivlaste nõul (consilio Livonum); neid varasid oli palju — 900 marga ja suuremas väärtuses. Ugalased ei annud vara tagasi ega annud vastust tulevikus seda tagasi anda.“

Edasi loeme (12, 6): „Kui kõik Liivi oli ristitud ja Lätimaa (Letthigallia), siis saatsid (1208. a.) lätlaste vanemad: Russin Sotekle kantsist, Varidote Antinest, Taliald Beveriinist ja ka Bertold, mõõgavend Vönnus, oma saadikud Ugauniasse õigust nõudma kõigi nende tehtud ülekohtu asjus (lätlased olid nimelt enne ristimist alandlikud ja põlatud ja kannatasid palju häda liivlastelt ja eestlastelt).“

Ja edasi (12, 6): „Ja kui riiglased meelde tuletasid oma kimbutusi ja et ugalased nendelt ennemini määratu palju varasid olid ära võtnud, — siis äandsid nad nõudjate soovile järele ja lubasid väge saata, seda enam, et nende saadikud, läkitatud nendesamade varade pärast, tagasi olid pööranud, põlglikult hurjutatud ja välja naerdud ugalastest, kes ülekohtuselt võetut (vara) ei tahtnud tagasi anda.“

Nii siis: antud märgi järele viskavad vaenukinda eestlastele kolm huvitatud rühma.

Nendest andmetest selgub, kes olid tüli norijad, ja teiseks eestlastele sõja kuulutamise motiivid.

Sõjas eestlastega on, nende dokumentide järele, huvitatud: Saksa-Balti mõõgavendade ordu, Riia kaupmehed ja lätlased. Liivlasi ei ole tüliotsijate hulgas.

Need Läti Hendriku seletused sõja algamisest eestlastega, mida autor nähtava rõhutamisega ikka jälle kordab, on paljutähendavad. Läti Hendrik motiveerib pikalt Saksa sõjakuulutust eestlastele, — nähtava plaaniga Saksa põhjusega pealetungimist, sõda eestlastega juriidiliselt kaitsta.

Läti Hendriku poolt ettetoodud motiivid ja sündmused ütlevad palju: kui sakslased (lätlased) tülinorimiseks

ja sõjakuulutuseks eestlastele vanu põhjusi, põhjusi endisest ajast — enne Riia asutamist — otsivad, siis tähendab see, et eestlased kogu Saksa-Liivi 20-aastase sõja kestusel mingisugust põhjust ei annud tüli alustada enesega: eestlased pidasid kõik see aeg täit neutraliteeti¹⁾. Teiseks ütleb see: niisugust täielist neutraliteeti, erapooletust said eestlased pidada, kui neid juhtis mingisugune korraldav keskkoh, keskvalitsus. Ugalased, saarlased ja sakalased oleksid lahus talitades kergesti võinud rahu rikkuda. Kolmandaks tõestavad need dokumendid, et kogu aeg, mil sakslased liivlastega sõdisid, s. t. 1188 (1184) — 1208, Eestis üks ja seesama poliitiline ja välispoliitiline eeskava, tegukava on olnud, — mis omasoodu järele oletada lubab selle aja kestes Eestis üht ja sedasama juhtivat kätt, valitsejat. Sel ajal tõi valitseja muutus muutuse enamasti ka välispoliitikas, liiatigi, kui vahepeal oleks valitsema asunud niisugune teovõimne isik kui Lembitu. Neid hüpoteese tõestame järgnevatel arutustel.

* * *

Eestlaste neutraliteet, millest mainisime, võis sündida, kui ta vastastikune oli, s. t. eestlaste ja ta naabrite vahel pidi leping, poliitiline sobing olema.

Ja tõesti, meie kuulemegi sellest lepingust paaril puhul.

Saksa-Läti provotseerivale sõjakäigule tülinorimiseaasta 1208 sügisel vastavad eestlased, ugalased ja sakalased, sõjakäiguga tungides lätlaste maale, — ja piiravad Beveriini kantsi. Me loeme selle piiramise puhul Läti Hendrikust: „Siis tegid eestlased lätlastele ettepaneku rahu uuendada — Tunc Estones de renovanda pace proposuerunt.“ Kui eestlased pakuvad rahu uuendamist, siis järgneb sellest, et enne on olnud rahu.

1) Alnpeke kirjutab küll, et lahingus piiskopp Bertoldi vastu 1198. aastal Riia all, kus piiskopp surma sai, — et sellest lahingust ka eestlased osa võtnud. Teatavasti tõendab sedasama Alnpeke järele ka Balthasar Russow. Kuid see on kahtlemata ekslik. Läti Hendrik on sel puhul väga üksikasjalik ja täielik: piiskopp Bertold langes liivlastega lahingus liivlase Imanta käe läbi; eestlasti lahingus ei olnud. Alnpeke on ajaarvudes üleüldse vähe täpisealine, temale ei ole üksikasjad tähtsad, võtab mitme aasta sündmused ühte sündmuse kokku. Alnpeke kirjutab ligi 70 aastat hiljemini kui Läti Hendrik. Eestlased olid Alnpeke ajal teatava legendaarsuse võitnud: kõik suuremad vägiteod pandi eestlaste arvesse, kuigi see üksikasjades ajaloolisele tööle ei vastanud. Selle Alnpeke eksituse peale on tähendanud ka Balti ajaloolased (vrd. Scr. Rer. Livon. ääremärkused Alnpeke juurde).

Lätlased ei võta rahu uuendamise pakkumist mitte vastu, huvitavalt motiveerides tagasilükkamist ja sõja algamist eestlastega: „sest teie (eestlased) ei ole tagasi annud veel sakslastele neilt vägisi võetud varasid, ja ei ole ka meile meilt sagedasti äravõetud vara tagasi annud“. Sellepärast tahavad olla lätlased nende vastu, kuni eestlased ristimise vastu võtavad, „sest kristlaste ja paganate vahel ei või olla üksmeelt ega kindlat rahulepingut — sed neque inter Christianos et paganos unum Cor et una anima neque forma pacis firma esse poterit, nisi recepta nobiscum eodem iugo Christianitatis et pacis perpetuae unum Deum colatis“.

See on suure väärtusega diplomaatiline dokument, mis seda enam tähelepanemise väärt, et tema kirjutaja Läti Hendrik eestlaste ja lätlaste rahu-uuenduse sobimise katsel isiklikult juures oli.

See „Beveriini dokument“ näib olevat otse Läti Hendriku ära kirjutus mõnest ametlikust paberist — nii ametlik-pidulikult kõlab see põhjendus, minnes lahku Läti Hendriku harilikust stiilist. See näib olevat sakslastelt etteantud ametlik sõja põhjendus — lätlaste kaudu.

Kõige ees seisavad sakslaste kaubanduslised, majanduslised huvid: „sed Letthi: nondum, inquiunt, mercatoribus Teutonicis ablata, neque etiam bona nobis saepius ablata restituistis“ — niikaua kui teie ei anna tagasi Saksa kaupmeestelt võetud vara ja ka meilt sagedasti äravõetud varasid“.

Ja alles teises järgus tuleb kultuurisihiline põhjendus: kristlaste ja paganate vahel ei saa olla üks hing ega üks süda — ja rahu vorm ei saa olla kindel (kuigi te varad tagasi annate). Selles dokumendis ei ole sõnagi öeldud, nagu oleksid eestlased lätlaste vastu kuritarvitusi toimetanud viimasel ajal või ka enne, — vaid põhjus on puhas kaubanduspoliitiline: teie ei lasknud sakslasi rahuliselt Riia-Pihkva kaubateed tarvitada endisel ajal ja kimbutasite ka meid — enne Riia ehitamist¹⁾.

Kõik see on tõestuseks, et eestlastel lätlastega viimaste 15—20 aasta jooksul rahuleping oli tehtud ja eestlased seda rahulepingut õiglaselt on pidanud, nii et sõjaks põhjusi peab otsima. Needki põh-

1) Kaubaks olid Venest — nahad; kallid nahad olid tol ajal Euroopa kodanikkudel moes, nagu keskaja maalidel näeme. Venesse veeti kirikukellasid — ja Brabanti (Genti) kudumistöösid, mida Venes ja Aasias armastati (Tallinnas on proovid).

jused, mis lätlased ette käänavad, on sakslastelt, eriti ka Riia Saksa kaupmeestelt suggereeritud.

Selle Eesti-Läti-Saksa rahulepingu olemasolu kinnitab üks teine väga tähtis dokument Läti Hendrikust: Cap. VII, 1. Ma nimetan seda „Visby dokumendiks“.

Kui Saksa „hästi sõjariistus“ möögavennad 1203. a. teel Saksast Riiga ühes piiskopiga tahavad Eesti kaubalaevadele kallale tungida — kohates neid Lüstrias¹⁾, Daani riigi rannal, toovad eestlased oma kaitseks ette selle rahulepingu, mis neil tehtud riiglastega. Eestlased — kaupmehed nimelt, teada saades, et need Saksa rüütlid Riiale alluvad — tõendavad: „pacem secum Rigensibus fecisse — neil olla tehtud rahu riiglastega“.

Toome Läti Hendriku kirjelduse Visby sündmusest täiemalt: Piiskopp Albert ühes teiste aadlimeestega — Conrad von Meyendorp'i, Bernhard von Seehusen'i ja venna Theodorich'iga on Saksamaalt Riiga tagasi pööramas. „Kui ta jõudis Daani kuningriigi maakonda Lüstriaasse (Blekinge), leidis ta seal eest paganausulisi eestlasi Saaremaalt — 16 laevaga . . . Seal panevad rüütlid end sõjariistu, et kristlaste eest kätte tasuda. Aga paganad (eestlased), teada saades, et rüütlid sõidavad (Riiga) Liivisse, toovad ette vale²⁾: neil (eestlastel) olevat rahu tehtud riiglastega — „pacem secum Rigensibus fecisse“. Et kristlased neid uskusid, pääsid nad seekord nende käest, aga ilma sellest kavalusest kasu saamata, sattudes pärast samasse peile ettepanud võrku. Nimelt jõudsid rüütlid — Visbysse. „Paar päeva hiljemini tulid eestlased kõige oma saagiga. Ja kui rüütlid nägid neid purjetamas, tegid nad (Visby) kodanikkudele ja kaupmeestele etteheiteid, et nemad lubavad takistamata ristiusu vastaseid oma sadamast rahus mööda sõita. Kui aga need kõhelesid ja eestlastega meelsamini rahus tahtsid elada, siis ihaldasid rüütlid oma piiskopilt luba sõdimiseks nendega.“ Piiskopp katsub neid ära hoida, sest et hädaohu võiksid sattuda. Rüütlid käivad aga ägedasti oma piiskopile peale: „sest ei olevat vahet, ütlesid nad, paganausuliste liivlaste ja eestlaste vahel“. Piiskopp annab järele. Rüütlid, „hästi sõjariistus sõidavad, surmavad 60 eestlast kahes laevas“, kolmandas laevas 22 — kaupmeest.

1) Praeguse Rootsi lõunarand: Blekinge.

2) Siinkohal Läti Hendrikult ettekantud süüdistused saarlaste kohta, sihilikult liialdatud (nende röövkälgud rannamaal etc.), arendama teisel, saarlaste poliitikat kõneldes.

„Rüütliid ütlevad jumalale kiitust võidu eest. Piiskopp saadab asjad meestega, asjad, mis paganad võtnud Daanist, kõrgeaulisele Daani peapiiskopile Andreasele Lundist.“

„Nüüd ei tahtnud rüütliid enam kauemini jääda Visbyse — ja sõidavad ära Riia poole.“

Sündmus Visby all on suure ulatusega: kiirteheitjana valgustab ta üliselgesti selle aja eestlaste poliitilist ja majanduslist iseloomu, ilmet, millest võib tähtsaid järeldusi teha.

Esiteks: eestlased on rahulepingu teinud riiglastega, s. t. Riia sakslastega, mis sõjalisi kokkupõrkeid lepinglaste vahel pidi ära hoidma. Eestlased peavad seda lepingut, toetuvad lepingule konfliktihul. Sellel lepingul on teatav rahvusvaheline siduvus: daanlased ei luba peale tungida eestlastele — Saksa sõjariistus rüütliel, kes siin juhuslikult kokku puutuvad kaubitsejate, sõjariistadeta eestlastega. Daanlased kaitsevad eestlasi, ning sakslased peavad paremat kohta oma röövsõjakusele otsima. Nii sama kaitsevad visbylased eestlasi ja keelavad sakslasi peale tungimast.

Saksa rüütliid arvavad nimelt Ojamaa — Gotlandi saare eestlaste röövriisumise paigaks kohasema olevat. Nad purjetavad sinna Eesti kaubalaevadele paar päeva ette ning varitsevad neid seal paljaksriisumise otstarbega.

Aga Visby elanikud on niisugusele Saksa kavatsusele vastu ja tahavad elada eestlaste — saarlastega kindlal rahujalal edasi. Saksa rüütliid ei hooli visbylaste hoiatusest ega keelust ning tungivad kaabakaliselt Eesti kaubalaevadele kallale, sofistilise ettekäändega: paganausuliste eestlaste ja liivlaste vahel ei olewat mingisugust vahet. Liivlastega olid sakslased sõjajalal; nii siis võib eestlaste kaubitsejatele kallale tungida, eriti kus nüüd hea juhus: eestlased on ilma sõjariistuta ning sakslased hästi sõjariistus! See on päris ja puhas jesuitism — macchiavellism enne Loyola't ja Macchiavellit!

Sündmus Visby all tõestab küllalise põhjendusega, et ekslik on väide, mida sennised ajaloolased enesest-mõistetavaks peavad: nagu oleksid selle aja eestlased, eriti saarlased, ulakad mereröövlid, kes mingisugusest õigusest ei hooli, vaid kord ühele (Daani), kord teisele (Rootsi) rannamaale tungides maa paljaks teevad ja põletavad. See väide on kahtlemata väär. Muidugi ei vasta keskaja õigusliste riikide õigusmõisted meie ajale, ning tuli õiguserikkumisi eriti kaubateedel kindlasti ka eestlastelt ette ja kaitsti ning karistati neid karedamalt.

Sündmus Visby all ja Daani rannal 1203. aastast valgustab väga selgesti eestlaste — saarlaste vahekorda naabrusriikidega ja eriti selle aja mõjuvõimsa kultuurikõrge Visby linnaga. Vahekord daanlaste ja visbylastega on sel ajal sõbralik ja eestlastega ollakse nii rahul, et neid kaitsakse Saksa ränd- ja röövrüütlite ulakuse vastu.

Aga see sakslaste võit ja rõõm Eesti kaubalaevade rüüstamisest oli üürrike. Visbylased on nähtavasti vahele astunud, ja Eesti kaubalaevadelt võetud asjad (kirikukellad!) saadetakse — Daani peapiiskopile Andrea-sele Lundis. Ei jätnud visbylased neid omale ega saanud nad sakslaste omaks!

See tüli lahendamine oli, nagu peab arvama, Visby linna vahekohtu otsus, mis ka eestlasi rahuldab, sest eestlased ei riku rahu, mis sakslastega tehtud, ka selle jul- tunud provokaatorilise sammu pärast. Sakslasi pahandas see otsus muidugi väga. Nad lahkuvad kiiresti Visby alt, — Pabst tähendab tõlke ääremärkuses: „pahameeles visby- laste üle“, meie arvates ruttasid sakslased — visbylaste õigustatud pahameele avalduste hirmul. Sest juba sel ajal tõusis Lääne-Euroopas hõõrumine ulakate rändrüütlite ja linnade kodanikkude kaupmeeste vahel, — mis aga teranes ning linnad katsusid kõigil pool rüütlite lode- vusest ja sõjariistus vägivalletegudest lahti saada.

Teadagi, et nii daanlaste kui ka visbylaste vastu- tulek eestlastele, see kaitse, mida nad annavad eestlas- tele sakslaste vastu, mitte ei sündinud eestlaste „ilusate silmade“ pärast: Eestlased olid suutnud ennast maksmata panna kindlate välispoliitiliste suhete teel, oma õigusi tarbe- korral võimuga nõuda. Ei või olla kahtlust, et nii daan- lastel kui visbylastel veel värskelt meeles oli, mis tegid eestlased 15 aasta eest, 1188. aastal, sigtunlastega, kes neid kaubateil kippusid kimbutama. Peale Sigtuna lugu — kardeti eestlasi. Sellega on seletatav nii daanlaste kui ka visbylaste ülespidamine eestlaste vastu 1203. aastal — Saksa rüütlite kallalekippumise puhul. Selle ülitähtsa sündmuse juurde Sigtuna all 1188. aastal — selle ajaloo- fakti hindamisele peame nüüd asuma.

Sigtuna asjus nõuab tähelepanemist tähtis dokument — fakt, mis ma siin esitan prof. Kruse järele — suurest, põrutavast sündmusest 1188. aastast võetud Daani algalli- kast (Loccenius'elt) ja mis nii käib:

„Circa hanc tempestatem Sigtuna, olim una prin- cipum Suediae urbium, ab Estonibus, Careliis et Ru- thenis piraticam ad Malaeram usque facientibus, ferro et

igne devastata, in cinerea ita redacta est, ut numquam postea resurgeret — Sel ajal muutsid eestlased, karjalased ja ruteenlased (venelased), ette võttes piraadilise sõjateekonna Mälari järveni, raua ja tulega tuhahunnikuks Sigtuna, ühe tähtsama Rootsi linna — nii et ta pärast enam ei tõusnudki.“ Sigtuna jäigi tuhahunnikuks ja tema asemele ehitati, kaugemale rannast, Stokholm.

Sigtuna hävitamise puhul sai surma Ugala peapiiskopp Johannes II, ja kiriku hõbedased väravad viidi Novgorodi linna Sofia kirikusse.

Sigtuna sündmuste juures märkame eestlaste välispoliitilist suhet, millest nad pärast kogu aeg kinni pidasid: kindel liit (Novgorodi) venelastega.

Eestlased olid Sigtuna hävitamise peategelased, nagu selgub ka teistest allikatest; venelased ja soomlased olid abilised ja said tasuks osa saagist, muu hulgas katoliku peapiiskopp kiriku hõbedased väravad. Venelased olid siin kõrvalised tegelased, mis selgub ka sellest, et Vene allikad, nagu Karamsin väidab, Sigtuna sündmusest ei kõnelegi, olgugi nad muidu oma vürstide ka väiksematest tegudest õige üksikasjalised.

Niisama huvitav on: et Soome karjalased eestlasi toetasid Sigtuna all.¹⁾

See eestlaste sõprus Novgorodiga, eriti Sigtuna sündmuse puhul, on tingitud mitmest asjaolust. Tähtsam oli kaubateede politika. Rootslased olid ühes sakslastega juba 1157. aastast peale Soome lõunarannal, mis enne Novgorodi mõju ja kauplemise alus, hakanud oma võimu maksma panema, Turu linnale aluse pannud ja oma kultuuri (ristiusku) nendel maa-aladel laiendanud, kiskudes ühtlasi oma kätte kaubateed. Ka Saksa osavaid kaubitsejaid olid nad avatlenud nendele kaubateedele.

Sigtuna hävitamisega tehti kõigile neile Saksa - Rootsi kavatsatud ettevõtetele äkitselt lõpp — vähemalt mõnekümneks aastaks. Hoop Sigtuna all oli hoobiks kogu Rootsi - Saksa kaubitsemisele Lääne merel ja Lääne mere rannamail.

See sündmus näitab, et eestlastel oli teatav sihiline, kindel politika mitte üksi Riia sakslaste sihis, millest

1) Soome rannamail olid 1157. aastast peale rootslased võimule saanud ja Turu linna asutanud; nendega ühes tulid Saksa kaubitsejad. Karjalased, kes kaugemal omapead elasid, olid nähtavasti säilitanud teatava iseseisvuse. Teised Soome hõimud Karjalast lõuna pool ja Novgorodi ümbruses, kes omal ajal venelastega ühes Ruuriku kutsunud, sattusid 1130. a. Novgorodi võimu alla.

kõnelesime kirja alul, vaid kogu välispoliitika nähtava jumega, väljapaistva kavaga ka kaugemate naabrusriikidega viimase 30 aasta jooksul (1184—1217), mis nõuab eeldusena ühtlase valitsemise viisi Eestis resp. üht ja sedasama valitsejat selle aja kestusel.

Kui me ühtlast valitsussüsteemi, õigemini üht ja sedasama valitsejat oleme sunnitud oletama Eestis 1188. aastast, ühtlase poliitika pärast sellest ajast peale, siis ei ole see hüpotees kuidagi väljaspool võimalusi, sest et see poliitika ühte läheb Lembitu politikaga 1208—1217, kus meie Läti Hendriku järele Lembitut valitsuse tüüri näeme. Peab arvama, et ka senist samalaadilist poliitikat Lembit juhtimas oli 1188. a. peale. Kuigi Läti Hendrik Lembitut mainib esimest korda 1211. aastal suure väejuhatajana, ei ole ometi mingit kahtlust, et Lembit juba ennemini tüüri oli. Kui Lembitut pidada 1217 — surma-aastal — 57-aastaseks, siis võis ta Sigtuna hävitajana umbes 30 aastat vana olla. Lembitu suur mõjuvõim, tema populariteet¹⁾ lubab eeldada, et ta juba kauemat aega Eestis tüüri hoidis, ja heade tagajärgedega.

Igatahes, üks on kindel: suur võit ja vägitöö Sigtuna all 1188. aastal kindlustas eestlastele kaubateed, ning Eesti sai sellega juhtida rikkusi omale maale, tõrjudes kõrvale võistlejaid — vaenlasi. Teiseks: eestlased tõstsid oma prestiiži, millega igal ajal ühendatud poliitilised ja majanduslised hõlbustused.

Sigtuna sündmuse tagajärjed kaubanduslisel alal ja Eesti-Novgorodi lignemise saavutused avaldusid varsti. Juba järgmisel aastal — 1189 — vangistati Novgorodi turgudel varäägid ja nemtsid — Vene allikate järele (Riesenkampf, der Deutsche Hof zu Nowgorod) ning keelati sakslastele ja rootslastele Novgorodi suur kaubaturg sootuks ära.

Sakslased pidid otsima uusi teid Vene kaubandusturule ja Mustale merele. See andiski sakslastele uue tõuke asuda Väina jõe suhu.

Sellest ajast pärit on Saksa-Rootsi tütehoidmine — Lembitu kavatsuste vastu, nagu pärast näeme.

Just Saksa kaubitsejad võtsid hoogu peale Lüübeki linna asutamist 1140. a. ja linna laiendamisega. Juba siis oli alanud Saksa kaubateede organiseerimine, mis pärast tugevaks linnade kaubaliiduks Hansaks välja kujunes. 12. aastasaja lõpul ja 13. alul võtsid sakslased

1) Vaata „Lembitus Vytamas“, Eesti Kirjandus 1, 1921.

eriti Rootsi mõju alustes rannalinnades võimust. Rootsi-
maal oli Birger Jarl terve riigi kaubanduse Hansa kätte
annud. Sakslaste tähtsus oli Lääne mere ranna-äärsetes
kaubalinnades (ka Turus ja Viiburis) väga suur, mida
tunnistab see määrus, et linnade raehärradest pooled saks-
lased pidid olema. Alles Sten Sture Vanem kaotas 15.
aastasaja lõpul Rootsis need määrused.

Pea-kaubanduspunktiks oli 12. ja 13. aastasaja alul
Visby linn Ojama (Gotlandi) saarel. Siin elas Lembitu ajal
ligi 12 tuhat elanikku, kellest pooled sakslased. Visby võis
muidugi hästi elada kui tähtis vahetalituse koht Novgorodiga.

See võistlemine kaubateil Novgorodiga tekitas muidugi
konflikti nii sakslaste-rootslaste kui ka visbylaste ja eest-
laste vahel, kes kadedalt valvasid, et teised kaubateid oma
kätte ei kisuks.

On arusaadav, kui ühes eestlastega Sigtunat kui
tähtsamat Rootsi selleaegset kauplemispunkti ja võimutsent-
rumit hävitamas olid venelased (novgorodlased) ja karjala-
sed, sest neil olid asjas ühised huvid.

Meie arvame, et Lembit just Sigtuna hävitajana rah-
valikuks sai ja kaasnime Vytamas (Võitamas) omandas
(„Eesti Kirjandus 1921, nr. 1).

Sigtuna hävitamine oli imperialistlik tegu Lembitust:
oma rahva mõju laiendamine majanduslisteks otstarveteks
sõjavõimu teel. Niisama peab tunnistama: põhjalik hävi-
tamine, suure linna, Rootsi vana pealinna tuhahunnikuks
muutmine — oli ka tolle aja kohta radikaalne toiming,
mis arusaadav, kui oletada, et see noore väejuhi teha
oli. Sigtuna näib eestlastele mingisugune „Carthago delenda“
olnud olevat, mis, nagu Roomagagi võistleja, ära hävitati,
kuigi mitte nii järsku.

Sigtuna hävitamisest said kasu otsekohe ka visbyla-
sed; seepärast arusaadav nende heatahtlus eestlaste suhtes
1203. aastal.

Lembit võis Sigtunat hävitada — Daani neutraliteedil,
kui Daani kuningas, selle aja Lääne mere maade võimu-
mees, Sigtuna hävitamisega päri oli. Daani oli sel ajal
kavakindlalt püüdnud kaubateid Lääne-Euroopa põhjaranna-
mail oma kätte saada — võistlejaid hävitades. Aastal 1157
oli Daani kuningas Svend rikka Saksa-Slaavi kaubalinna
Shlesvigi kaubitsemise hävitanud ja a. 1185 põletab Daani
kuningas Kanut maani maha Pommeri kaubalinna Julin'i,
tol ajal ülivõimsa kaubandus-keskpunkti¹⁾. Daanlased taot-

1) C. v. Schlözer, op. cit., lk. 159.

lesid oma tegudega kaubateid merel kuni Visbyni, mis Shlesvigi ja Julini kadumisega ka sündis.

Sigtuna oli niisama daanlastel pinnaks silmas, sest tema kaudu katsusid Rootsi-Saksa kaupmehed kaupa Daani vetest mööda — Novgorodi ja sealt edasi saata.

Daanil oli teatavas mõttes tarvis anda vastutasu eestlastele — mis Rootsi arvel seda kergem oli sooritada. Daani kuningas Valdemar I oli a. 1171 eestlasi sundinud loobuma Öölandi¹⁾ saarest vihase verise lahingu järele, kus Daani kuulus väejuht Esber haavata sai. Pealegi pidi tahtmatagi eestlastele vaba voli andma 1188. a. — tolleaegne Daani kuningas Kanut IV Valdemarsen, sest tal oli küllalt tegemist Slaavi naabritega, kes, Heinrich Lõvi langemise järele, õieti elavalt daanlastele tegemist andsid neil aastail.

Sigtuna hävitamine ei võinud daanlastele vastumeelt olla, kuigi eestlaste võimu tõus neile ei saanud meeldida.

Peale Sigtuna kadumist hoidsid daanlased mereteid kuni Visbyni oma käes, ja Visbyst Novgorodini olid mereteed eestlaste võimuses.

Missugune tähendus Sigtuna hävitamisel oli, kui suur vägitegu see Lembitust oli, seda on nüüd raske hinnata. Kuid tuleb meeles hoida, et rus = rootslased selle ajani Venemaa peaorganiseerijad olid ja kaubateede valitsejad (nendest saigi Vene-Slaavi oma nime Rus). Rootslased-varäägid olid need, kes pealetungivate Slaavi hõimude ja päriselanikkude Soome hõimude vahel tekkinud hõõrumisi kutsuti lahendama (peaasjalikult Soome hõimude poolt; Kruse, op. cit., lk. 462).

Varäägid-rootslased hoidsid võimu oma käes — kuigi ise venestusid.

Sigtuna sündmus tõi siin pöörde venelaste kasuks, mille eest Lembitu Lääne mere kaubateede valitsejaks sai. Sigtuna hävitamine kajastus ka Riias — nagu edaspidi näeme.

Tuleb arvata, et eestlased (resp. saarlased) võidetud eeldusi kaubateil — Novgorodi — teiste rahvaste kahjuks tarvitasid. Nagu pärast Hansa, nii olid kahtlemata ka eestlased ülekohtused teiste vastu, mis sundis teisi vaenukäikudele kaubateede valitsejate vastu.

Meie näemegi, et pihkvalased, kes Novgorodiga võistlesid kaubitsemises nende tülitsedes sagedasti, 1189. aastal Peipsi rannal 7 Eesti laeva (shneke!) ära hävitasid (Kruse, lk. 566), sest et eestlased neile takistus tegid.

1) Öölandi saar on praeguse Rootsi, endise Daani riigi rannal, Ojamaa ja Rootsi mandri vahel.

Ka daanlased ei ole nähtavasti rahul Eesti kaubapolitikaga eriti kui Saksa kaupmeeste mõjualune Kanut IV, Heinrich Lõvi väimees, troonile saab. Daanlased tungivad 1191 aastal Eesti pinnale. Aga selsamal aastal (1191—1192) ilmuvad ka Lembitu liitlased Novgorodi ja Polotski venelased Eesti piiridesse: daanlased pidid Eestist lahkuma, ilma kasu saamata.

Venelased jälgisid väga kadedaltigaüht Daani edusammu Eestis. Nii oli see ka ennemini ammu ja eriti pärast Lembitu surma. Kui Daani vägev kuningas Kanut Suur, kes oma võimu kõigil pool laiendanud ja Inglismaa oma võimu alla saanud, — kui see Kanut Suur 1030. aastal suure väega ilmudes Tallinna kantsi ehitas, siis ehitas Novgorodi vürst Jaroslav 1030. aastal Emajõe¹⁾ Jurjevi — vastuseks Daani kantsi ehitamisele Tallinnas.

Daani kuninga Kanut IV pealerõhumisel oligi küll see tagajärg, et Lembitu kaubatee asjus järele pidi andma: Novgorodi kroonikad tõendavad 1199. (ja 1201.) aasta kohta, et sel aastal jälle ilmusid Novgorodi kaubaturule võõrad (varäägid), kellel 1189 kaubitsemine seal ära keelati. Kuid alles 1207. aastal tegi Lembit suuri järeleandmisi Daanile selles asjas, nagu teisel näitame.

Eestlased (resp. Lembitu) võisid Sigtuna hävitamisele julgust saada sündmusest, mis 1187. a. kogu kristliku maailma, paavsti ja temale ustavaid ja võimualuseid kuninga Lääne-Euroopas vapustas maani põrutades: Jeruusalemi langes a. 1187 Türgi Saladin'i kätte. See sõnum ristisõdade ajajärgul lendas kulutulena ristiusu maid mööda — kõiki kihama, kokkuma pannes. Temale järgnesid niisama kiirelt paavsti kirjad, mis olid käsud kõigile kuningatele, valitsejatele, üleskutsed uuele ristisõjale. Kõik hakkasid ristisõjale valmistama.

Muidugi võisid paganad, eestlased rõõmu tunda kristlaste kokkumisest ning Sigtuna hävitamisele asuda.

Sigtuna hävitamine sai põhjuseks osalt, et Daani kuningas ristisõjast Palestiinasse vabastati²⁾. Selle eest

1) See Jurjevi kants oli Tartust vähe. Peipsi pool, arvatavasti Haaslava lähedal.

2) Nii Dahlmann, Geschichte v. Dänemark 1840. Ta peab neid Kanuti sõjakäike Eestisse (1191—1192) poliitiliseks manöövraks, peasjallikult aga sõjajarjutuseks, meeste sõjakuse kasvatamiseks. Meie-aegseid sõjamanöövreid siis ei tuntud, nende aset täitsid teekonnad võõrale maale, mis tihti ilma strateegilise tagamõtteta sooritati. Siis ei olnud ka veel meie-aegseid börsesid, mille kaudu võimsam riik nõrgematelt automaatselt maksusid saab, vaid pidi ise maksudele ja võlgadele kaubateil järele minema, milleks tihti tuli igal riigil sõjakäike ette võtta.

pidi ta eestlaste vastu minema, mida ta, nagu nägime, tegigi, seda enam, et Riia all, nagu varsti näeme, Sigtuna sündmuse mõjul lausa mäss ristiusuliste sakslaste vastu lahti puhkes. Saksa ristirüütlid armastasid Baltimaad teiseks Palestiinaks, Maarjamaaks nimetada (Palestiina oli Pojamaa), et Balti paganate äravõitmiseks paavstilt seda kergemini tarvilist õnnistust saada.

Sigtuna sündmus 1188. aastal on märgi- ja nurgakivi, Eesti politika pöördekoht Eesti välispoliitikas. 1188. aastast peale näeme eestlaste välispoliitikas plaanilist, kindlat kava, mida Eesti resp. Lembit kogu oma valitsuse aeg (ligi 30 aastat) katsub läbi viia, mis eriti Sigtuna päevilt õige sihikindlalt, olgugi küll raskustega, teostus. See Lembitu välispoliitika kava oli: kindel liit Novgorodiga ja Leeduga; sidemete alalhoidmine Soome hõimudega (liivlased, kurelased, karjalased); sõpruse otsimine daanlastega nii puhaspoliitilisel kui ka eraldi kaubanduslisel alal — Saksa-Rootsi (Gooti) tõusva mõju ja võimu vastu Lääne mere rannul; Saksa tugevate kaubahuvide ärajuhtimine Soome lahest ja üleüldse Eesti alalt ning Eesti kaubateilt — Väina jõe suhu ja sealtkaudu (Polotsk, Kiiev) Idasse, Mustale merele.

Selle kava teostamist näeme kõiges Eesti — Lembitu välispoliitikas. Siit avaneb ka arusaamine nii Sigtuna hävitamise tarbele kui ka teatav vastutulek eestlaste poolt — sakslastele nende asumisel Väina jõe suhu.

J. Luiga.

Puudused uuemas eesti luules.

2

Uusi sõnu tarvitatakse üsna rohkesti, mis väga röömustav nähtus, kuigi mõnikord harva ka natuke väär lõpuga ja tähendusega, nii näit.: pinevast tulvist (Visnapuu, Hõbed. kuljused 41) pro tulvast, julmis keerus (Barbarus, Katastr. 19) pro julmas; ka süngi olen näind pro sünga või sünge (soovitame nimelt vormi sünge, mis sama deklinatsioonitüüpi kui kange). Mitte lõustide (Suits, Ohvisuits 167), vaid lõustade. Underil esineb harrastama (Sin. puri 21) ilma objektita, kuna see haril. ikka objekti nõuab.

Süntaksi alal on tähtis keeleuuendus nominatiivsed liitumised. Kui ühelt poolt siin peab meelega konsta-

teerima nende tarvituselevõttu uuemas luules, siis teiselt poolt ei saa hoiatamata jätta teatava kalduvuse eest liialdusse, mis mõnikord nähtavale tuleb, näit. rõõmpisarate (Barbarus, Inim. 71) pro rõõmupisarate, südamevalu (Barbarus, Inim. 38) pro südamevalu, armvõitlus (Suits, Ohvisuits 11) pro armuvõitlus, tormhoodes (sammas 27) pro tormihoogudes, viulunutt (sammas 57) pro viulinnutt, jumalsalgaja (sammas 139) pro jumalasalga; isegi soome keeles, mis muidu nii kalduv on nominatiivseiks liitumiseks, on ju vastavad sõnad ainult genetiivse liitumisega võimalikud: lemmentaistelu, myrskynpuuska, viulunittu, jumalankieltäjä (viimane genetiivselt ka saksa keeles: „Gottesleugner“). Teiselt poolt võib tabada ka sarnaseid lubamata genetiivseid liitumisi kui linnuvaga (Visnapuu, Käoorvik 45) pro lindvaga, klaasikerge (Under, Valik 54) pro klaaskerge. Mõnedel luuletajail näib see eksiirvamine kujunend, nagu võiks, vähemalt luules, valikuvabasti tarvitada nominatiivseid ja genetiivseid liitumisi, selle järele kuidas iga kord mõnusam. Ei, mõlemad liitumised käivad kindlate reeglite järele, seepärast kus kord nominatiivne liitumine reeglipärane, seal ei või vabavoliliselt genetiivist tarvitada ja ümberpöördu.

*

Need olid vead uuenduslike keelendite alal ja need võib meeleldi andeks anda, sest et nad on sajakordselt üles kaalut neist lugemata õigeist uuenduslikest vormest, mida nende teosed sisaldavad, seega neid toetades ja propageerides, ehk küll oleks tahtnud oodata, et seda uuenduslikku keelt oleks püütud põhjalikumalt ja täpisealt omandada, kõiki sellekohaseid võimalusi kasutades¹⁾.

On seega uuendustes tehtud ja tehtavad vead enam-vähem andeksantavad, siis on uuenduste tarvitajate ja toetajate töis seda piinlikum näha vorme, mis on vead ka harilikus, „vanas“, uuendamata keeles maksvate reeglite vastu, mis juba Hermann, Eineri ja Jõgeveri grammatikais on antud. Niisugused on kõige pealt lõppvokaali ja astmevahelduse vead:

Tõstis kunstnik silmi paari.

Tegi vasar vale kaari (pro kaare)

(Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 23)

1) Seejuures ei saa märkimata olla seda huvitavat ja vastupidist vastavust: enne, Kreutzwaldi ja Koidula ajal, tehti keelevigu luulevabaduse ettekäändel, nüüd tehakse neid teataval määral keeleuuenduse nimel ja katte all.

kõlavad kui kandleid (Under, Valik 62) pro kandleid; nii tugevasti hoidis elu saue (Under, Verivalla 16) pro saua; hellamaks (Under, Son. 39) pro hellemaks; reedel (Visnapuu, Jum. Ene! 38) pro regedel; torm hoodes (Suits, Ohvisuits 27) pro tormi hoogudes, kurvade pro kurbade (Visnapuu, Talihari 26); pihides (Alle, Üksinduse saarele) pro pihtides; ahasveedelt (samas 40) pro ahasvetelt; ja ühendatud aja kärestatud lahe' (Talihari 81) pro laht (viga tehtud riimi saamiseks sõnale vahe); silmal selgelt näeval (Under, Son. 42) pro selgelt nägeval (partitsiip ikka tugevas astmes); lein kui tõvi (Alle, Üksinduse saarele 33, riimi saamiseks sõnale lõvi) pro tõbi; vääned (Under, Sin. p. 16) pro väänded (samuti ka käänded, pöörded, aga keeld — keelu, käänd — käänu). Jäme riimi pärast tehtud astmeviga on ka Barbarusel (Katastr. 49): pöörasemaid tunne (riim: unne) pro tunde. Tarbetumasti lääne-eesiline tugevapaineline inessiiv on Allel (Üksind. 61): norgus (riim: sorgus) pro norus — sorus.

Verbi alal: sulgen (Semper, Jäljed lk. 46) pro sulen. Imelik, et seda mõned uuemadki kirjanikud ei näi teadvat, et tõmban-tüübiliste verbide nudpartitsiip on nõrga-astmeline: mitte seepärast rändand (Barbarus, Inim, 56), valdand (Under, Son. 30), lakand ja hakkand (Semper, Jälj. 15), vaid rännand, valland, lakand, hakand; samuti mitte hõiskage (Barbarus, Katastr. 22), valvades (Suits, Ohvr. 56), vaid hõisake, valvates. Jäme morfoloogia viga on ka needud (Visnapuu, Talih. 42). Ka mitte laastet (Kärner, Aja laulud 30), vaid laastat, samuti mitte oodet (Barbarus, Katastr. 60), vaid oodat.

Et kord frekventatiivide mineviku partitsiibis on kirja-keeles nõrga-astmeline vorm normeerit (võidelnud, ütelnud, kahelnud jne.), kuna tugeva-astmeline veaks loetakse (võitlenud, ütlenud, kahtlenud jne.), siis asetan küsitavaks, kas viimaseid luulekeeleski tohib sallida, isegi nende lühendat kujul (võitlend, ütlend, kahtlend), sest et see segavalt ja rikkuvalt mõjuks kirjakeele tundesse. Seepärast kas vahest luulekeeleski soovitatav ei oleks tarvitada niisuguseist sõnust ainult nõrga-astmelisi vorme, ka lühendat kujul: võidelnud, ütelnud, kahelnud? Mõned luuletajad (eriti just Suits) aga tarvitavad tugeva-astmelisi: veetlend (Ohvisuits 9), suudlend (samas 146), põiklend (samas 174), kimplend

(Tuulemaa 98) pro veedelnd, suudelnd, põigelnd, kimbelnd. Samuti ka Alle: suudlend (Üksind. 68).

Ka vormide lubamata lühendamise pahe, mis Kreutzwaldist saadik meie vanemate luuletajate luuletusis nii vastikult lokkas, pole uuemastki luulest üsna kadund, sest võime leida: rändes (Under, Valik 17) pro rännates; rüvet (Alle, Carm. barb. 28) pro rüvetet; kiunma (Alle, Üksinduse saarele 60) pro kiunuma; vägisti (Alle, Üksinduse saarele 13) pro vägistati ehk vägisteti; habes (Alle, Üksind, 27) pro habemes; möögapides (samas 33) pro -pidemes; tühes (Under, Val. 47) pro tühemes; esest (Semper, Jälj. 24) pro esemest; Visnapuul koguni genetiiv 'süda verest' (pro südame verest, Amores 57). Lubamatu ka kirdeviine (Alle, Üksind. 21) pro kirgede viinu.

Saksa keele eeskujul meie vanemas luules nii kurjasti tarvitet e-lõpu ärajätmine, eriti allatiivis (-le asemel -l), mida Ridala üsna lubamatumaks peab ja selle eest oma luuletusis piinlikult hoiab, on meie uusimad luuletajad kõiges rahus vanemalt üle võtnud, ilma et nad seda vähemalt apostroofigagi ära tähendaksid, nagu seda enne tehti. Sellest võiks tuua määratuma hulga näitusi, kuid jatkugu järgmisist: 'andes veres voli uimaviinil' (pro viinule); — — Ma siiski aldis uimastavaile piinil (pro uimastavaile piinule, Under, Sin. p. 37); kas läksid sellest ilmal' kõnelema (Visnapuu, Amores 11); kõrk alistuma saatusel' (Visnapuu, Amores 68); Naised, neitsid turjal (pro turjale) heitsid (Alle, Üksind. 17); aur käis tal sõõrmist välja kõrgel (samas 16) pro kõrgele; laial' (pro laiali) kanda (samas 40). Samuti tuleks hoida ka oleviku tehtaviku lühendamise eest: lükataks (Visnapuu, Talihari 19) pro lükatakse, sest et see muidu tingkõnega ühte langeks. Ka lubamata tartukeelsusi juhutakse tarvitama kirjakeelses tekstis: sures (Visnapuu, Talihari 19) pro suri; sureda (samas 59) pro surra; verrev (samas 50) pro verev; sõkkuge (Visnapuu, Hõbedased kuljused 42) pro sõtkuge; sõkut (Visnapuu, Talihari 71) pro sõtkut; puhkes (Visnapuu, Amores 25) pro puhudes; vorm puhkes võib oma homonüümsuse tõttu koguni tekitada kahe mõttelisuse.

Mis süntaksisse puutub, siis esitetagu siin vaid mõned kahtlased objektijuhtumused: 'Nüüd enne ma ei sule omad silmad (pro omi silmi, Visnapuu, Jumalaga, Ene! 58, et riimiks sõnaga ilmad);

Oo! päri haljas tapeluse mu viskoda
ja heida läbi südamete raua toda (pro raua too).

Visnapuu, Talihari lk. 56.

Viga jällegi riimi pärast tehtud, samuti kui järgmisedki Underil (Sonetid 55):

Löö süleldeks kui valgeid roospärgi (pro pärjad)
Mu ümber omi närbuv-nõtked käsa (pro käed),
Las imen punahuuli mahlamärgi!

või samast veel see (Sinine puri 24):

Su õlgadelle las heidan käsi (pro käed),
Su suule suu,
Oh meie kaks, me kahekesi —

Ja „Verivalla“ lk. 26:

Ning seda luiset esile kes võlus kätt
pro: Ning selle luiset esile kes võlus käe.

Allel (Üksinduse saarele 14):

põrnu siis tallame ahelaid, sundi! (riim: tundi) pro ahe-
lad, sunni.

Loo sellest unistusest tasast viisi (pro tasane viisi).
Amores lk. 19.

Jättis unustusse teisi (pro teised),

Amores lk. 56

sest et riim neitsi.

Kuid tehakse objektivigu mõnikord ka ilma riimi vajaduseta:

Üht võrku (pro ühe võrgu) lõhun, teise koob
Su-armastus. Visnapuu, Amores lk. 44.

Juba jalgu (pro jala) viinud õilmetena
heli veetlik voog. Semper, Pierrot lk. 30.

„Poo risti Kesari ja Rooma vaenlast
ja lase lahti Barrabast!“

Alle, Üksinduse saarele lk. 27.

pro: Poo risti Keesar ja Rooma vaenlane
ja lase lahti Barrabast!“

Jäme süntaksiviga on ka vorm takka järgmises
Visnapuu rahvalauluvormilises salmis (Hõbedased kul-
jused 7):

Sydämen on syte vakka,
põvven on tuli punane,
lumihang ajude takka.

Peaks olema taga või vanem vorm tagana, aga
siis tekiks jälle värsiviga.

Lõpuks juhitage tähelepanu selle iseäralise nähtuse peale, et järeldõnu all, ees eessõnadeks tehakse konstrueeritakse nad genetiivi asemel partitiiviga:

all õhtutaeva õhetavat roosat (pro õhetava roosa)
Under, Sinine puri lk. 28.

ees meie nobedaid põlvi (pro nobedate põlvede)
samal lk. 12.

üle haudu märgi (pro haudade märgade, või
haude mäрге) Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 26.

Kas niisugune rektsoonimuutus lubatav, jäägu küsitavaks.

Ka kongruuerimata jätmist tuleb ette: katmata kõhtudega (Barbarus, Inim. 57); peab olema kas katmata kõhtudega või katmatute kõhtudega, sest tu-lõpulisel sõnad peavad tingimata kongruueruma.

Nagu kõigest eelolevast näha, ei ole uuemate luuletajate juures keele poolest asi paiguti mitte palju parem kui Kreutzwaldi ja Koidula ajal: tehakse vigu, sageli kõige jämedamaid, teatava värsipikkuse või riimi saamiseks.

Siiski kõiki niisuguseid vigu, mida siin mõningaid oleme näiteina esile toond, ei muidugi või autoreile väga süüks panna: need ei ole ju meelega tehtud, vaid peaaeglikult tahtmata, teadmattusest, sellekohaste õppeabinõude puudusel. Ometi ei ole nad sellepärast mitte vähem vead, mis teoste väärtust ja maitstavust vähendavad asjatundjate silmis. Ja kui neid asjatundjaid praegu vähe, siis saab neid tulevikus olema seda rohkem, kui eesti keele oskamise üldine tasapind tõuseb. Siis saab peaaegu iga keskkooli lõpetand haritlane paremini kirjakeelt oskama kui praegu kirjanikud ise. Peale selle saab siis ka keel ise olema kindlamaks kujunend, rohkem fikseerund. Praegu on ju paremal tahtmisel võimatu iga üksiku keelekõnne suhtes lõplikku tabada. Nagu kuskil olen juba formuleerinud, on lõplik õige eesti kirjakeel abstraktsioon, mis alles tuleb luua. Kuid tuleb aeg, kus see abstraktsioon luuakse ja teostetakse, ja vahest, tahaksime loota, juba paarikümne aasta pärast, vahest veelgi varem. Siis saab meie praeguse keelega, isegi uuendet keelega kirjutet luule olema keeleliselt vananend¹⁾, kõige pealt täis vigu, mida siis vigadeks peetakse, aga praegu seks ei teata või ei taheta pidada. See saab olema suureks hoobiks meie praegusele luulele tulevikus.

1) Mitte et uuendused ise vananeksid, vaid sellepärast, et õigete uuendusliikude vormide seas tarvitatakse ka vigaseid, nagu neist ülemall näitajid anti.

Et halb keeleline külg luuletust degradeerib, on arusaadav: keelevead mõjuvad luuletuses segavalt, häirivalt; peale selle, et nad juba niisuguseina vastumeelt on, vähendavad nad luule tehnilise ilu ja täielisuse tunnet, seega ta esteetilise naudingu suurust. Versifitseerit kirjandus- toote vormilise külje iseäralise ilu põhjus (ilu, mis ta sisulistki ilu tõstab) ongi see, et õige rütm ja riim, ilus stiil ja mõte välja tulevad õige ja hariliku keelega, s. o. samade keeleliste abinõudega (keelenditega), mida lubatav on proosas tarvitada. Ses mõttes on luulekeele lubatavate iseärasustegi ülirohke tarvitamine mittesoovitav, eriti kui need iseärasused iseenesest keele kõlalist ja stiililist ilu ei edenda (vastasel korral on nende tarvitamine selt seisukohalt enam-vähem sallitav). Üldse aga katsutagu võimalikult normaalse, hariliku keelega läbi saada.¹⁾ See on suursugusem ja peenem.

Praegune proosakirjandus on keeleliselt vähem hädaohus, sest selle keelt võib tulevikus kergesti muuta ja parandada, ilma et seeläbi teose kunstiline ja nii-ütelda kirjanikuline külg vähemutki teiseneks. Teine asi on luuletustega. Vigased keelendid võivad seal just moodustada värssi rütmi ja riimi, ja kui need parandada, rikutakse see rütm ja riim, mida tuleks siis omakorda parandada ja kohendada. See aga oleks teataval määral juba luuletajaline loov töö ja ainult autoril endal oleks täieline õigus ja kompetents seda oma luuletuse kallal korda saata. Kas aga tahab ta seda veel 20 aasta pärast või kas on teda siis veel tahtmas?

Järelikult, praegused keeleolud pole luulekirjanduse loomisele sugugi mitte soodsad. Alles fikseerumata ja mõnusate õppevõimaluste puudusel raskesti äraõpitav, õigupoolest peaaegu äraõppimiseks võimatu keel teeb praegu loodava luule väga üürikeseks ja efemeerseks omalt väärtuselt. Seepärast tahaks hüüda meie praegusille luuletajaile selle mõistliku nõu: ärge luuletage! Te sellega vaid raiskate oma talente ja häid aineid (oletades, et teil on neid raisata — küsimus, millest allpool). Seepärast ärge luuletage! Oodake sellega enne paarkümmend aastat, kunni keel on kujunend. Või kui te ei või kirjutamata

1) Ärgu Järeldetagu sellest, et ei tuleks ka keeleuuendusi tarvitada. Uuendused ei ole keelevead, ka mitte luulekeele iseärasused, vaid niisugused keelendid, mis peavad aja jooksul normaalse, hariliku keele osaks muutuma.

olla, siis kirjutage proosat, sest seda võib pärast parandada. Sellega teete kasulikumat tööd.

See nõuanne maksab ainult selle juhtumuse kohta, kui teie auahnus ei lepi olevikuga, vaid kaugemale tulevikku sihib, tahtes luua mitte üürikest, vaid väärtuselt jäädavamat, mida ka veel lähemad tulevased sugupõlvad võiksid hinnata ja maitsta. Kui aga teile peamise või koguni ainsa olulise tähtsusega on käesoleva aja publiku austus ja tasu, kes kõige sellega lebib, kes neid puudusi ei näe, siis on muidugi teine asi, jah, siis on teil õigus, siis jumala nimel luuletage aga edesi! Te tahate oma palga, muide võimalikult kergesti teenitava, juba nüüd kõik tervena välja võtta. Praeguse ajajärgu reaolvaimud kahtlemata saavad seda teie juures suurima praktilisena elutarkusena hindama ja austama.

Lõpus toonitetagu veel, et keeleline külg on kõigest hoolimata kõige tähtsam ja kõige teenuslikum nende luuleteostes. Sellega vähemalt on nad endile kirjutand jäädava lehekülje meie kirjanduse ajalukku.

II. Üärsitehnika.

On kujunend see üldine, meie kirjanduslikus publikus valitsev ja kinnijuurdund arvamine, millele pole vastu vaield ja mida asjaomased ise vastastikku on püüdnud ülal pidada, nimelt et meie modernistlikud¹⁾ luuletajad

1) Selle üldnimemga tahaksime siitpeale kutsuda kõiki neid luuletajaid, kelled ses arvustuses oleme peajasalikulit käsitledavaks võtnud. Esiti oli kavatsus neid nimetada lihtsalt Siuru luuletajaiks, kuid et mitte kõik siin arvustetavad luuletajad ei olnud „ametlikult“ Siuru ühingu liikmed (kuigi olles sama vaimkonna lapsed) ja et seepärast mõned selle nimetuse vastu võiksid protesti tõsta, siis jätsime selle üldnimetusena kõrvale. Ka ühegi uuema „voolu“ nimetus (sümbolistid, dekadendid, futuristid, ekspressionistid) ei kõlba, sest et keegi ei ole puhtal ja täiel kujul ühestki neist vooludest, kuigi mõningaid elemente ja külgi omatakse. Ümber vaadates esines siis sobivana üldnimetusena „modernistid“ või „modernistlikud luuletajad“, mis ebamäärase ja pretensioosse nimetusega ongi uuemate voolude kirjanikud mujal paiguti lasknud endid kutsuda. Pealegi on sõnadel „modernism“ ja „modernistlik“ see otstarbekohane kõrvalmaik, et nendega toonitetakse uus, moodis ja viimse voolu kõrgusel olla tahtmist, vastandina vanale (tahtmine, mis neile kõigile iseloomustavalt omane), ehk küll praegused „modernistid“ ise ka mõne aja pärast saavad olema vanad ja iganend, nii et tulevikus, mõne kümne aasta pärast samad sõnad „modernism“ ja „modernistid“ praeguste, siis aga juba mineviku kirjanikkude kohta tarvitetuina, olgugi ajaloolise nähtuse ajaloolise nimetusena, saavad tunduma veidrana anakronismina.

on suured värsitehnika meistrid, salmikunstnikud, riimi ja rütmi virtuoosid ja et nad on selle tasapinna tõstnud Eestis ennekuulmata kõrgusele. Seegi vaade aga nõuab põhjalikku revideerimist, mida järgnevas katsutakse teha.

Tõsi küll, nad on rohkem kui endised luuletajad tarvitand raskemaid värsi- ja stroofivorme (näituseks sonetti, natuke ka trioletti ja tertsiine), nad on ka rohkem rõhku pannud riimide külluse, puhtuse ja eristetuse peale. Kuid need teenused vähenevad, mõnede juures peaaegu hääbuvad nende puuduste ja vigade tõttu, mis samal ajal korda saadetakse.

Kui ei taheta kirjutada niinimetet vabades värssides (mis õigupoolest värssid polegi, — küsimus, millest allpool lähemalt), siis on kõige elementaarsemaks värsitehnika nõudeks, et rütm ja riimid oleksid õiged, reegli-pärased.

Ent selle elementaarse nõude järjekindel täitmine näib rütmi suhtes meie modernistlikele luuletajaile (Visnapuule, Semperille, Underille, Barbarusele, Allele j. m.) üle jõu käivat.

Rütm on rõhuliste ja rõhuta silpide vaheldumine määrat süsteemis, s. o. reeglipärasuses. Värs on luuletuse rida, mis koos seisab niisugusest reeglipäraselt vahelduvate rõhuliste ja rõhuta silpide süsteemist. Luuletus ei ole koos mitte ühest, vaid mitmest värssist. Niisugusel korral ei või värsside pikkus mitte olla juhuslik, s. o. ükskõik kui suur, vaid see on ka juba ette ära määrat selle teatava süsteemi järele, milles luuletaja kavatseb oma luuletuse kirjutada.

Harilikult on samas stroofis (salmis) kõik värssid (read) ühepikkused värsijalgade arvult (selle arvu moodustavad värsirõhulised silbid), või kui mingid värssid on lühemad (või pikemad), siis peavad teises ja igas muus järgnevas stroofis vastavad värssid ka olema sama võrra lühemad; s. o. kui muidu 4-jalgiste värssidega stroofis on 3-as ja 6-es värs 3-jalgised, siis peavad ka kõigis muis stroofides need värssid 3-jalgised olema. Üldse, värsside pikkuses ja stroofide kujus peab valitsema teatav reeglipärasus ja sümmeetria. Selles sümmeetrias ja reeglipärasuses peitubki n. n. seotud kõne iseäraline ilu ja mõju; ilma selleta ei miski teda lahutaks proosast.

Kõik juhuslikud kõrvalekaldumused sellest reeglipärasusest ja sümmeetriast on värsitehnika (ehk versifikatsiooni) vead. Ja neid värsitehnika vigu leiame kõigi meie uemate ja uusimate luuletajate luuletuskogudest, mõnedes koguni õige ohtrasti.

Nii on värsivigane Visnapuu Amores'ite Proloog, sest olles muidu 5-jalgiste värssidega, on tas 8-nda stroofi 8-as värss korruga juhuslikult 6-jalgne, rikkudes seega sümmeetriat. Sama laadi vigu on sama luuletaja sama kogu järgmistes poeesides (lehekülje numbrid teise trüki järele):

„Kurbuselle ja emale“ (lk. 11) — üldiselt 5-jalgiste värssidega, aga 12-nes värss 6-jalgne.

„Mälestused suvest“ (Amores lk. 20) — järgmine värsipikkuste süsteem (iga värsi jalgade arv numbriga märgit ja sümmeetriat rikkuva, s. o. vigase taga klambrites hüüatusmärki¹⁾):

värsid:

	I	II	III	IV	V	VI
I stroof:	5.	5.	6.	5.	5.	6.
II „ :	5.	5.	6.	5.	4(!)	6.
III „ :	4(!)	4(!)	5(!)	5.	5.	6.
IV „ :	5.	5.	6.	5.	5.	6.

Nagu näha, on selles luuletuses 4 viga: teise stroofi 5-ndas värsis, mis on 4-jalgne (peaks olema 5-jalgne), ja kolmanda stroofi 1-ses, 2-ses ja 3-ndas värsis, mis on vastavalt 4-, 4- ja 5-jalgse, kuna peaksid olema vastavalt 5-, 5- ja 6-jalgse.

Luuletus „Kui tuleb unung“ (Amores lk. 21):

I stroof:	4.	5.	5.	4(!)	4.
II „ :	4.	5.	5.	5.	4.
III „ :	4.	5.	5.	5.	4.
IV „ :	4.	5.	5.	5.	4.

Esimese stroofi neljas värss ebasümmeetriliselt lähem, järjelikult vigane.

Luuletus „Ballil“ (Amores lk. 22):

I stroof:	5.	4.	4.	5.	4.	5.	5.
II „ :	5.	4.	4.	—	4.	5.	5.
III „ :	5.	4.	4.	5.	4.	5.	5. jne.

Teises stroofis üks värss puudub.

1) Õigupoolest peaks niisugusel korral küll terve luuletuse tsiteerima ja iga värsi järele lisama värsijalgade arvu märkiva numbril, kuid et see liig palju ruumi raiskaks, siis oleme piirdunud vaid arvude esitamise-ga. Vastavat teksti võib igalüks ise, kui tahab, nende arvude järele kontrollleerida.

Luuletus „Teisel päeval“ (Amores lk. 25):

I stroof:	4.	3.	4.	5.	5.	5.	4.
II „ :	4.	3.	4.	5.	5.	5.	4.
III „ :	4.	3.	4.	5.	4(!)	4(!)	4.
IV „ :	4.	3.	4.	5.	4(!)	5.	4.

Vead 3-ndas ja 4-ndas stroofis jne.

Luuletuse „Üks sügisene mälestus“ (Amores lk. 27) stroofides pole värsside pikkuse suhtes üldse ühtki järjekindlust ega süsteemi, vaid valitseb täieline juhuslikkus:

I stroof:	4.	5.	5.	6.
II „ :	5.	5.	4.	5.
III „ :	5.	5.	5.	5, jne.

Nagu näha, on need siin vigaseks konstateerit Visnapuu luuletused peaaegu kõik järgemööda samast kogust. See näitab, kui tihedasti tal vigased luuletused üksteisele järgnevad. See on iseloomustav nähtus ja paneb oletama, et kõigis ta kogudes leidub õige tihedasti vigaseid luuletusi. Kõiki ei ole me viitsind läbi kontrollleerida (olekski kasutu töö), kuid juhtumisi oleme märkind veel järgmised.

Kogus „Amores“ on vigadega: „Purpur-õhtu“ (lk. 29), „Ühele naisele I“ (lk. 30), „Ühele naisele II“ (lk. 31), „13. I. 17“ (lk. 39), „Oh jumal“ (lk. 41), „Kaks algust“ (lk. 49), „Hümnid ööle“ (lk. 53), „Noorile tütarlastele“ (lk. 54), „Üks sügisene mälestus“ (lk. 57), „Vabanemine“ (lk. 73), „Metsatalu“ (lk. 74).

Ka kogus „Jumalaga, Ene!“ on palju vigaseid luuletusi; neist märgitagu: „Valge naine“ (lk. 20—31), „Kevad-õhtu“ (lk. 41), „Võlut hõbedases ringis“ (lk. 45), „Café rannas“ (lk. 48 ja 49), „Õhtu järve ääres“ (lk. 54), „Tähile“ (lk. 58), „Jaanipäine“ (lk. 61), „Intermezzo“ (lk. 63), „Töötus“ (lk. 65), „Lund külma taevas alla poetab“ (lk. 71).

Kogus „Talihari“ on vigadega: „Talihari“ (lk. 13—15), „Kõigile kannatajaile“ (lk. 21, 22), „Sügisspleen“ (lk. 41), „Needmine“ (lk. 55).

Kogus „Käo-orvik“: „Teine kiri“ (lk. 13), „Seitsmes kiri“ (lk. 23), „Kaheksas kiri“ (lk. 25), „Ma küünitan so-suudlusi“ (lk. 43), „Mo vana kodu“ (lk. 65), „Orjavits“ (lk. 67) ja võib olla veel mõni.

Kogus „Hõbedased kuljused“ olen märgand vigasteks: „Ballil“ (lk. 19), „Kuressaare“ (lk. 31), „Nii kavva, kui sa'i tule“ (lk. 39), „Sellel hirmsal ja õudsel ajal“ (lk. 43), „Jõuluöö“ (lk. 71); peale selle mitmed luuletused

seeriast „Kõnelused Issandaga“ on üldse värsiehituse poolest ebareeglikordsed ja amorfsed.

Kõik need siin vigaseks leitud luuletused pole vabavärsilised, kus kindla sümmeetrilise värsiehituse äraolek otse nõutav on, vaid just mittevabad värssid, kus see reeglipärasus ja sümmeetria sunduslik. Seda tõendab asjaolu, et neis üldiselt on sümmeetrilisest skeemist kinni peetud, millest ainult mõned üksikud värssid juhuslikult kõrvale kalduvad. Pealegi, mis eriti Visnapuusse puutub, siis tean suulisest mõttevahetusest, et tema nimelt on kindlareeglilise värsiehituse poolt, mida ta loomulikult siis ka omis luuletusis on taotelnud. Järelikult just tema luuletusist tohime seda reeglipärasust oodata ja otsida. Vähem kui ühegi muu võib tema värsivigadelle „vaba värssi“ vabadustest vabandust leida.

See oli Visnapuu. Vaatame nüüd Underit. Ütelgem kohe: temaga pole ses suhtes lugu sugugi parem: tema ka ei kirjuta järjekindlasti reeglipäraseid värssid ja stroofid. Ühelt poolt luuletab ta küll raskevormilisi sonette, kuid teiselt poolt ei pea ta neis kinni kindlast värsiskeemist, kuna see just sonetis otse sunduslik on.

Nii on ta kogus „Sonetid“ sonetil „Päiksevanne“ (esimene trükk, lk. 10) muidu 5-jalgseid värssid, aga viimist kaks on korruga 6-jalgseid, mis on viga, sest et juhuslik ja otstarbetu sümmeetria rikkumine. Samuti on vigased ka järgmised sonetid, mille värsijalgade valitsev arv on 5, kuid mil mõned üksikud värssid on 6-jalgseid: „Sirelite aegu III“ (lk. 9) — 14-es värs 6-jalgne; „Valvel“ (lk. 11) — 3-as ja 6-es värs 6-jalgne; „Unistus“ (lk. 13) — 8-as värs 6-jalgne; „Hoiatused II“ (lk. 24) — 1-ne, 9-as ja 8-as värs 6-jalgne; „Aid I“ (lk. 35) — 8-as värs 6-jalgne.

Samuti kogus „Sinine puri“ (esimene trükk) „Hommik“ (lk. 9) esimene värs ei ole oma rütmilt sümmeetriline neljandaga; „Öö“ (lk. 16), mille rütm korratu: 4-jalgseid daktüüdid, aga 14-nes värs korruga 6-jalgne trohheus (selle lugemine daktüülik oleks täitsa ebaloomulik ja kohmakas); „Stansid“ (lk. 25), muidu 5-jalgseid, aga 3-as 6-jalgne; „Aldis“ (lk. 38) 6-es värs 6-jalgne, muud 5-jalgseid. Peale nende on see kogus veel muid vigaseid või amorfseid luuletusi, näit. „On siiski kurb“ (lk. 40).

Veel hullem on lugu rütmil puolest luuletajanna järgmises kogus „Verivalla“: seal on peaaegu iga luuletus värsivigane, kui mitte amorfne. Lugeja kontrollleerigu ise. Näib, nagu oleks luuletaja siitpeale loobunud reeglipärasest

vormist ja põhimõtteliselt hakand ebareeglikordseid ja amorfseid „luuletusi“ kirjutama. Sest samas stroofis on, kuidas juhtub, üks rida 6-jalgne, teine 7-ne, mõned koguni kunni 9-jalgseid. Niisugusel korral tõesti ei maksaks enam luuletusi ka traditsionaalsel kujul trükkida lasta (iga värss ise reaks), vaid ühtlasena tekstina, nagu proosa. Seda ongi luuletajanna teind paaris luuletuses, nimelt „A rebours 2“ (lk. 23) ja „A rebours 3“ (lk. 25). Miks mitte kõigis? Siis oleks oldud järjekindel.

Tõesti, korrektsete värsside kirjutamise mitteoskamine või mittetahtmine näib Eestis olevat tõbi, mis progresseerib.

Mis puutub Semperisse, siis läheb tema algusest saadik kohe nii kaugelle, et ta otse tahtlikult ja põhimõtteliselt kirjutab ebasümmeetrilisi, amorfseid luuletusi, s. o. luuletusi, mil ei olegi kindlat stroofikuju ega värsside pikkust, vaid kus iga värss on nii kuidas juhtub, üks lühem, teine pikem, üks üsna lühike, teine väga pikk. Semper teeb seda muidugi kuulsate, aga halbade väljamaa eeskujude järele, kes tarvitama ja kultiveerima hakkasid niisugust ebareeglikordsust ja ebasümmeetriat värssides ja stroofikujus, seda siis uhke nimega kutsudes „vabaks värssiks“ (*vers libre*), ilma aru saamata, et ses on niiviisi *contradictio in adjecto*: värss ei võigi vaba olla, sest muidu polegi ta värss, vaid proosa, äärmisel korral riimidega proosa, mis on halb proosa. Nende väljamaa eeskujude hulgas on ka Semperi armsad Verhaeren ja Walt Whitman, kellede tähtsust ja väärtust on määratumalt liialdet ja ülihinnat moodse voolu poolt, nagu üldse see vool, mis on maailmas valitsejana ja tooniandjana esinend viimase veerandsaja aasta jooksul, omi mehi armastas üles puhuda ja kõrgelle pedestaalile upitada. Pärastine erapooletumam arvustus kisub nad sealt armutumalt maha ja siis-ühest Walt Whitman'ist ei jää muud järele kui teatava kirjandusloolise kurioosumi tühine tähtsus.

(Järgneb).

J. Aavik.

Murdeproovid Alutagusest.

Eesti keele põhjalikumaks uurimiseks tuleks teadagi nõuda täpiseid, fónograafilisi murdeteksta, mis ustavalt kujutaksid murrete fónetilist ja süntaktilist ehitust, lauserõhku, krómatilist áktsentuerimist, kõnetakti jne. Neid peaks avaldatama karvapealsuse nõuetele vastavas

tránskriptsionis. Et kõik see aga käesoleval silmapilgul, olude sunnil, küllalt võimalik ei ole, Eesti murrete vastu aga laiemateski ringkondades huvi tuntakse, siis tuleb ajutiselt ka mõne vähemnõudliku keeleprooviga rahulduda. Allpool esitame kaks teksti Lügánuse kihelkonna (*Lügánuse kihilkunna*) Aido küla murdest. Nad on üles tähendatud 83-aastase vanakese Jaan Vinni aeglase jutustuse järgi. Tüpoprafilistel põhjustel on tránskriptsion lihtsastatud.

Üleüldiselt olgu nimetatud, et L. kihelkonna lõunapoolse osa murdes kaashäälikute peenenemine (pálatalisatsioon) täiesti puudub, samati häälikute pikkuse (kvántitatiivne) vaheldus. Sõna algul on *k*, *p*, *t*, ja *s* pisut tugevama ártikulatsiooniga kui harilikult Eestis. Ka lühikeste vókalite vahel, vähemalt esimese ja teise silbi vahel, esinevad (nagu Soomeski) klúsilid *k*, *t*, *p* ja tugevama ártikulatsiooniga spirant *s*, aga mitte nõrgad meediad *G*, *D*, *B* ega *S* (*Z*). Neist kolme, *k*, *p* ja *t* häälikuid vókalite vahel tähendame tekstides kúrsivis trükitud *g*, *b*, *d*-ga. Samati kúrsivis trükitult esinevad kõik pikaváltelised häälikud (s. o. pikad üksikkonsonandid, úlipikad géminaadid ja úlipikad vókalid), náit. *χ*, *l*, *s*, *rr*, *vv*, *aa*, *öö*, *au*, *ei* jne. Harilikus kirjas esinevad *g*, *b*, *d* = *G*, *B*, *D*. Díftongites *uo* ja *uö* häälduvad *o* ja *ö* õige madalalt ja lahtiselt, láhenevad seega tuntavalt *a*-le ja *e*-le.

Olgu tähendatud, et tekstides esinevat keelt kõneleb ainult kõige vanem sugupõlv, sellestki võrdlemisi váhesed puhtalt. Noorematel juba *pial* pro *páal*, *játtás* ehk *játtis* pro *játt*, *olime* pro *ólima* jne.

I. Kodokáviija.

Sie õli vana Vettike náine Miina ja sie õli jársko¹ pime. Aga võeti támále minijá, aga támá ei sallind sedá minijádá. Támá ei saand muidu támága toime ku pani üöse riide. Sie õli kúündlápáivá aig. Ja láks pimesid páivis jõe ááre. Seda tied on Unikúlást Savalaie² roh-kemb virst maad jáád müöd kázá. Sáál onvad kõrged kaldad. Sáál ei saand muidu ku pídi kõrgest kaldast alle menemá, tamme alle. Láks tamme alle ja visk³ kõik riided páald maha, peso játt⁴ selgá. Láks tamme alle, kus õli vesi süönd sügává kurimuse⁵, láks sinne alle ja upputas enese vällä. Náhti ommiku riided ja kõrjati támá august vällä. Siin ei tehto támále kedági. Vanamele anneti kásk kátte, et sina vied surne Rakvere. Sedási vei támá Rakvere. Sáál kústiti: „Kuhu siná tahad tádá mattada?“

Tämä üttel⁶: „Kuhu ma tädä raiska mattan ehk kuhu ma tädä panen?“ — „Vie kodo!“ — Tämä ütteleb: „Mina en tahtoses⁷ tädä kodo vedä!“ — Aga näväd küsivad: „Kuhu sa tahad tädä panna? müü vällä!“ — „Ku ma tündri silku saan, siis tämä jääb siie.“ — Tohtrid andasivad sene raha, mis silgu tunnere maksas. Siis ostis silgud ja tuli kodo, sei silgud nahka, aga surne jäi Rakvere ja Rakverest viedi Tartu. Aga meie kärnär läks Tartu ja leis tämä lauva pääl puolest lõigato. Tuli kodo ja üttele, et tämä oli Tartus lõigato puolest. Säält tämä akkas kodo käimä, aga minijä ei elotsend enämb omas kõhas. Minijäl oli kaks letti linu. Kodokävijä kieritäs nie astjade ümbär. Sedäsi käis tämä kodomajas mitmed kõrrad, Uniküläs, ja tegi säält mitmed tükkid. Tegi luomide lauda ukseid lahti ja tahi⁸ talvel luomad külmetädä. Ja kodomajast tämä usina ei lahkund. Iga üöse tädä justament ku kassi valveti. Tädä kuski puol ei nähto, aga mene nää tädä sitta ku tämä käis torkimas. Luomad jätt viimäst rahule. Ku muud, siis kassi viisi tämä alali krõbistas tuas ninda kavva ku sai ükskõrd tämäle kadakase puuga anneto kaks kõrda lüä. Siis jätt maha. — Meie õlime mõisa tienistuses üt ku päiväd kinni. Meie laupa õhtate käsimä vihtlemäs, aga tõine käis tõises peres. Aga mina tulin iemmäld kodoje. Tegin ukse lahti: pierod kukkusivad parside pääl mulle pähä. Mina akkasin siinamaie ja ütlin siis: „Noh, vana Vettike Miina luobib nüüd pierod parsild!“ ja panin ukse kinni. Aga ei leidänd kedägi kustki puold, ei kassi egä midägi sugu eloka. Sedämaid akkasimma magamaie. Minu kortelis oli kaks tütriku. Eks tütrikud naurasivad ja irvitasivad sedä vana Vettike Miinada. Miina kuulas raasukene aig. Aga meie akkasimma magamaie. Aga Miina tuli seini müöd kobistamma. Aga tämä tegi niisikese tükki: kõrgeld lae palgi õtsi tõmps⁹ neli tükki maha ja kriipis sene suitsu sauna seinä nõge maha, ninda ku ägegä¹⁰ vedä maha. Ja viimäst tütrik tegi ukse lahti ja üttele, et tule sisse! Aga siekõrd jätt raasukese järele. Varjuveräv¹¹ liikus, ja läks vällä. Aga tuli tõine õhta. Tämä ei jättänd senegä viel rahule. Aga meil oli kaks siga, riijallas¹² magasivad, ja näväd kõikse üö ajasivad pilli. Nüüd jäi sie üö sedäsi. Aga tuli tõine üö, siis akkas obone sitta pääl tantsimaie. Sitt oli jäitänd, ei öld õlgi all: sie kõmas tuba. Obone liikus kõikse üö ja tantsis riijallas, aga ommiku oli vesimärg, nindagu viest läbi tuld:

Märkused. ¹järsko — täiesti, hoopis, päris. ²Savalaie — Savala küllasse. ³visk — viskas. ⁴jätt — jättis. ⁵kurimus — kuris,

kuristik. ⁶ üttel — ütles. ⁷ en tahtoses — ei tahaks. ⁸ tahi — tahtis.
⁹ tõmps — tõmbas. ¹⁰ ägegä — äkkega. ¹¹ varjuveräv — rehetoa välis-
uks, rõhtseina uks. ¹² riijallas — reheall.

II.

Üks vana seppäpaja oli. Seppäpaja asemel tuis¹ õhta ämariikul üks tuliküünal üles. Aga säääl oli tiiliskive maja, kus tiiliskived kuivadeti. Tiiliskive sara alt läks tämä läbi ja sigis kaks tuld. Ku tämä sara alt välä tuli ja sai suure tie pääle, säääl õikas: uhuu! Läksiväd kaks miest. Nüüd tõine mies, kie paaris õilivad, üttel: „Mina õikan vasta!“ Tõine üttel: „Älä õika, õle rahul!“ Nüüd, midä säääl kieris ja õikas, sie õikas: „Kie säääl?“ Ja kolmat kõrd õikas, siis tämä õikas vastaje ja enämb ei õikand. Ja tämä kieritäs ennäst, ja viimäst sigis, justament ku keriku lühter, mittu tuld tämäle, ja läks näid samu jälgi müöd tagasi, kust tämä tuli, aga siis tämä akkas itkemäie, aga nie mehed akkasivad kahekeste sedä asja uopis pelomaie² ja tuldi kõrtsije. Kõrtsmik küsib tõise mehe kääst: „Midä sul tänä on ädä sündind?“ Aga tämä ütleb vastaje, et mul õle ädä kedägi. Ninda kauvva ku tõine mies ütleb kõrtsmikule: „Tulga õvve ja kuulaga sedä asja, midä laps itkeb!“ Aga kõrtsmik pani eneselle pisikese kuuvve selgä ja läks kiirest sinne, kus sie laps itkes. Ja siis küsib: „Mida sa itked?“ — „Mina itken siin kolm aastat juo ja tahan nime saada ja ristimise sõnad ja mattamise sõnad“. Ku sai nie kõik üöldo, siis üttel: „Mina õlen kolm aastat siin puhkand tuomika juurika all, midä tuul õli tõukand maha.“ Ja kolm kõrd üttel siis, tenäs siis: „Tenän, tenän, tenän!“ Ja jäi kõik rahule.

Märkused. ¹ tuis — tõusis. ² pelomaie — kartma.

A. Saareste.

Keel ja kiri.

Esindamine ehk edustamine?

„Eesti Kirjanduse“ s. a. 4-das numbris on hakanud *edustamise* ehk *esitamise* (saks. „vertreten“) tähenduses ilmuma uus kuju: *esindamine* („kirjandus, mis teatavat voolu *esindab*“, lk. 7), „Praost Johannes oli paavsti *esindaja*“, lk. 113). Et sellest segadusest, mida kahe suguse *esitamine* („vertreten“ ja „vortragen“) keeletarvitajale sünnitab, lahti saada — see on ju väga arusaadav. Ei ole aga arusaadav, et just niisugust

tähendust küsimusele katsutakse anda. On olemas *esinemine* (näit. „raamatus *esines* sihilik püüd . . .“), ja kui *esindamine* midagi peaks tähendama, siis ainult, esile tooma, s. o. seda, mida juba Wiedemanni päevist saadik Eesti kirjakeeles on *esitamise* all mõistetud (näit. „ta *esindas* oma mõtted selgesti“), olgu küll, et *esitamisele* on ennatumalt ka „representeerimise“ (s. o. *edustamise*) tähendus külge liidetud, tähendus, mille jaoks nüüd seda ebakohast *esindamist* „Eesti Kirjanduses“ tarvitatakse.

On igatahes ilus, et *esitamine* oma vanas tähenduses (= ette kanda, ette panna, tutvustada) jäetakse rahule; ta on niivõrd tuttav, et miski iseenesest loomulik *esindamine* (või *esildamine*, mida kuskil juhuslikult on tarvitatud) teda ei saa ilma suure tülitu kõrvale tõrjuda.

Oleks hädasti tarvis „representeerimise“ tarvis miski uus sõna luua — kui meil selleks sõna ei oleks olemas; on aga *edustamine*, ja juba „Noor Eesti“ aegadest saadik. Sel sõnal ei ole midagi teist tähendust Eesti kirjakeeles, ja muu ei ole meile tähtis. Need, kes selle tarvitamisega on harjunud, ei tunne midagi tüli ega segadust sellest, et ta on tuletatud (ka Soome keeles) „vale alusel“ — see kartus on ainult teoreetikute oma. Kui iga keele sõnal või isegi kultuursõnal oleks oma „loogiline alus“, siis oleks etümoloogiseerival keeleteadusel palju vähem tööd. Oleme harjunud igale sõnakujule kindla mõiste külge liitma, küsimata tema kokkuseadest või algupärast.

Järelikult: *esindamine* ei ole oma tuletuse poolest sugugi õnnestanum kui *edustamine*. Et viimasel juba tugevad traditsioonid on, ei jää muud üle kui teda ka konservatiivse ajakirjanduse keele tarvis soovitada. Sellele arvamisele on vähemalt allakirjutanu, kaheaastase kõhalemise järele, jõudnud.

L. K.

*

Eelmise kirjutuse puhul.

Uusi leksikaalseid soetisi keelde arendades või valmina teisalt võttes, tuleb peale muu iseäranis veel seda silmas pidada, kas need uus-sõnad sel teel rikastatavasse keelehoonesse küllalt korralikult liituvad, s. o. kas nende tähendus aluseks võetud juurtüve tähenduse piirides liigub, sealt mitte liig kaugele ei valgu. Niipea aga, kui lubatakse ühest ja samast tüvest tuletatud sõnadele suuresti erinevaid tähendusi jagada, ei saa keele teadlikku edasiehitamist enam õigel teel olevaks tunnistada. Viimast laadi nähtusi on meie keeles, tõsi küll, nagu teisteski keeltes, olemas (näit. olenema — oletama), aga ega see veel ei peaks tohtima põhjust anda säärase isetaoliste sünnituste hulka keele ehituse korralikkuse vastaselt koguni teadlikult rohkendada, pealegi kus meil hoopis selle vastu on kõigiti õigustatud püüd isegi neid mitteotstarbekohase, tüvetähendusest eemale valgunud mõttega sõnu, mis juba keelde juurdunudki, nende juurtüve üldtuttava tähenduse piirkonda tagasi

juhtida; nii näit. kogema = beabsichtigen (mitte elutarkust koguma), manama = kiruma (mitte esile nõiduma) j. t.

Praegutähendatud salka tuleks arvata ka sõna „edustama“, verbaalne tuletis sõnast „edu“, mille sisus peitub eesti keeles üksnes edasisammumise, edasiastumise, edasiviimise mõiste (Fortschritt, progrès, succès; успех), kuna „representeerimise“ varjund eestlase hindamist mööda selle tüve sisse ei mahu.

Eesti keelele ei ole aga sõna „edustama“ iseenesest mitte võõras, kuid rahvakeel on annud talle tüvesisule läheda tähenduse: edasi viima (fördern, begünstigen, способствовать); näit.: see peremees ei oska talu tööd edustada (= edasi viia); niisama on rahvakeelele tuttav samast tüvest arendatud omadussõnagi: „edus“ ehk „õdus“ = (aega, tööd) edasiviiv, hubane, mõnus, lõbus, jõudus. Ja ainuüksi nendes tähendustes olekski otstarbekohane „edu“ tüvest sõnu tarvitada, ka kirjakeeles.

„Representeerimise“ mõiste väljendamiseks tuleb siis mujalt sõnatuletamise sugemeid otsida. Üks tee seks on veel teine tähendus anda sõnale „esitama“, nagu seda täninigi juba on tehtud, ja hoopis enam õigustatult kui tarvitades ses mõttes sõna „edustama“. Ometigi oleks otstarbekohasuse nõudel soovitamav, et siin kaht tähendust („ette kandma“ ja „kellegi nimel väljas olema“) ühe ja sama sõna kaudu ei väljendataks. Sel põhjusel on siis J. Aavik'u poolt 1920. a. „Eesti Kirjanduses“ (lhk. 254) katseks ettepanud „esindama“ tänini mitmel pool tarvitusele võetud, olgugi et suffiksis -nda-leiduv -n- siin vähepõhjendatav on; igatahes ei saaks aga täh. sõna sündmatuks arvata sel põhjusel, et temale vastav intransitiivne vorm „esinema“ langevat kokku sõna „esitama“ sellekohase vastega. Peaks ju ometi sõnale „esitama“ vastav transitiiv olema „esituma“, nagu see nähtus meie keelele üleüldiselt omane: taandama — taanduma, õnnestama — õnnestuma jne., aga mitte: taanema, õnnenema jne.

Teiselt poolt, nimelt õigusteadusliste oskussõnade soetamise komisjonilt on ettepanek tehtud „representeerimist“ väljendavaks sõnaks „ees-tama“ võtta.

Nii võiks representeerima-sõnale eestikeelse vaste otsimisel juttu olla valikust kahe sõna vahel: „esindama“ või „eestama“, kuna „edustama“ siit kindlasti tuleks eemaldada.

Mis puutub sõnasse „esildama“, siis ei võiks see muud tähendada kui ainult „esile tooma“, mille väljenduseks meil juba sõna „esitama“ on, nii et ta keeles ülearusena tundub.

J. W. Weski.

Toimetusele saadetud kirjandus.

- Viktor Päss: Algebra ülesannete kogu I. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas 1920. 72 lhk.
- Eino Leino: Ühepäeva-liblikad. Lühikesed jutud. Soome keelest tõlkinud ja eessõnaga varustanud Bernhard Linde. Teine trükk. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas 1920. 88 lhk.
- Kaarlo Orava: Tiibuse Jaagu kojutulek. Traagikomöödia I vaatuses. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas 1920. 31 lhk.
- Ed. Karlson: Kahekordne ehk Itaalia raamatupidamine. Kirjastus a.-s. „Varrak“ Tallinnas 1920. 56 lhk.
- Peeter Ruubel: Poliitilised ja ühiskondlikud voolud Eestis. (Talupojaline-väikekodanlik ajajärk 1860—1905.) Kirjastus a.-s. „Varrak“ Tallinnas 1920. 90 lhk.
- Arthur Adson: Roosikrants. Vällä antu a. s. „Varraku“ kuluga Tallinnas 1920. 63 lhk.
- Prof. R. Vipper: Uus aeg (1500—1789) I. Tõlkinud M. Tork. Toimetanud ja täiendanud J. Tork, Tartu õpetajateseminaari direktor. K.-a.-s. „Varrak“ Tallinnas 1920. 112 lhk.
- Revue des Deux Mondes. Quatre-vingt-dixième année. Sixième période (1920).
- Le Correspondant. Paraissant le 10 et le 25 de chaque mois. 92-e année, tome 280-e (Nouv. Série: 244-e).
- Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja—Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXX. Helsinki 1920, K. F. Puromiehen Kirjapaino O.-Y.
- O. Luts: Ärimehed. Pilkenali ühes vaatuses. Kolmas trükk. Osatühis „Noor-Eesti Kirjastus“ 1920. 58 lhk.
- A. H. Tammsaare: Raha - auk. Pildid Läänemaalt. Teine, autori poolt parandatud trükk. Tartus, Noor-Eesti Kirjastus 1920. 123 lhk.
- O. Luts: Nukitsamees. Inderlinnile jutustatud muinasjutt. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1920. 68 lhk.
- O. Luts: Karavaan. Novell. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1920. 107 lhk.
- Nathing-Perli: Ruumi algõpetuse (elementaarse geometria) süstemaatiline kursus. I anne. Tallinnas, Eestimaa Kooliõpetajate Vastastiku Abiandmise Seltsi Kirjastus 1919. 160 lhk.
- Eesti mütoloogia. M. J. Eisen. Tallinnas 1920, Eestimaa Kooliõpetajate Vastastiku Abiandmise Seltsi raamatukaupluse kirjastus. 255 lhk.
- Dr. M. Oese: Elu veski. Tallinnas 1920, Eestimaa Kooliõpetajate Vastastiku Abiandmise Seltsi Kirjastus. 80 lhk. Hind 25 mrk.
- Botaanika õperaamat keskkoolidele. Kokku seadnud V. Kapelkin, Aleksandri instituudi õpetaja, ja A. Flerov, botaanika magister. Tõlkinud ja täiendanud Hans Männik. II jagu: Eostaimed. Eestimaa Kooliõpetajate Vastastiku Abiandmise Seltsi raamatukaupluse kirjastus Tallinnas 1920. 79 lhk. Hind 30 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne

EESTI KIRJANDUS

jätkab tuleval (1922.) aastal — XVI aastakäiguna — oma ilmumist sennisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimisehind: 200 marka aastas.

„Eesti Kirjanduse“ sennistest aastakäikudest on veel tagavaral:

VII	aastakäik	(1912)	—	hind	120	marka.
XIII	„	(1918/19)	—	„	120	„
XIV	„	(1920)	—	„	140	„

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikuseid (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:
Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.
J. Jõgever: Eesti keele häälikute ajalugu. Hind 35 mrk.
Joh. Kunder: Eesti vanemad laulikud. Hind 20 mrk.
Balthasar Russov: Liivimaa kroonika. Tõlkinud K. Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.
Rud. Wallner: Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik. Hind 35 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi tän. 8. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—3.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s: Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus:

1919.	aasta	kohta	5	mrk.
1920.	„	„	25	„
1921.	„	„	50	„

Eluaegne (ühiekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.